

A KÖNYVTÁRÉPÍTÉSI ÉS BERENDEZÉSI TANÁCSADÓ SZOLGÁLATRÓL

Papp István

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

A hazánkba látogató külföldi könyvtárosok, érkezenek bár Keletről vagy Nyugatról, különösen központosított könyvtári rendszerünk, központi szolgáltatásaink iránt érdeklődnek. Vitán felül áll, hogy célszerűbb egyszer, s jól elvégezni egy munkát, mint számtalanszor, alacsonyabb színvonalon ismételtetni. Előnyösebb a rendelkezésünkre álló szakértelmet koncentráltan bevetni, mint szétforgácsolni. Több hasznot kínál egy logikusan felépített rendszerben élni a koordináció és a kooperáció lehetőségeivel, mint felesleges párhuzamosságokra, átfedésekre pazarolni szerény személyi és anyagi erőforrásainkat. (Más kérdés, hogy ez az elképzelt szép, új világ miért nem képes létrejönni teljes következetességében, s felmerül az emberben a kétely: lehetséges-e, érdemes-e, szabad-e a teljes racionalitást érvényesíteni egy élő, változó, előre nem látható fordulatokat produkáló organizmusban, mint ami a társadalom, s benne a könyvtárügy. De eltűnődni ezen túlvezetne jelen tárgyunkon.)

Ezek közé a központi szolgáltatások közé tartozik hagyományosan, a szocialista könyvtárügy kezdeti szakasza óta a könyvtárépítési és berendezési tanácsadás is. A magyar könyvtártörténet egyik, sok tanulságot, kudarcot is, de jóval több sikert regisztráló fejezete lesz az, amelyik könyvtárügyünk idestova negyven éve megindult, tartalmi és szervezeti korszerűsítése-korszerűsödése keretében a könyvtári szolgálat helyszíneinek megteremtésével foglalkozik, s számba veszi az először az Országos Könyvtárügyi Tanács, majd az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központja által kifejtett ösztönző, politikát formáló és tanácsadó tevékenységet. S minden bizonnyal megadja az illő zászlóhajtást azon kollégáinknak (sokan mondhatjuk: mestereinknek), akik nélkül nem jöhetett volna létre, s nem használhatott volna ez a központi szolgáltatás.

Éppen az ő munkálkodásuk nemzetközi elismerésének tudom be, hogy az IFLA Könyvtárépítési és Berendezési Szekciója az 1987. augusztus 10–14-én Aberystwythben (Wales, Nagy-Britannia) rendezett 8. szemináriumán már másodszor szerepelteti napirenden – egyebek között – a központi könyvtárépítési és berendezési tanácsadást; első alkalommal a tíz éve Brémában (NSZK) tartott szemináriumon foglalkoztak vele. Akkor is, most is az a megtiszteltetés ért, hogy kifejtettem e tárggyal kapcsolatos nézeteimet, akkor inkább a magyar szolgálat leírásával, most általánosabb szinten. Ez módot adott arra, hogy elvonatkoztathassak a konkrét hazai helyzettől – bár tapasztalatai és tanulságai természetesen befolyásolták mondanivalómat –, s a különböző könyvtárügyek általánosítható jellegzetességeit keressem. A külső szemlélő pozíciója lehetővé teszi az elfogulatlan(abb) vizsgálódást, a központosított tanácsadás indokoltságának mérlegelését, előnyeinek-hátrányainak az egyéni konzulten-sek nyújtotta szolgálattal való összevetését.

Nyilvánvaló, hogy ezt a vizsgálódást szélesebb környezetbe ágyazottan kell elvégezni, pontosabban a könyvtárügy egészének kontextusában. A könyvtárügy helyzetét, kibontakozását, fejlődési irányait viszont társadalmi, gazdasági, kulturális tényezők határozzák meg, s ezek így közvetve és közvetlenül befolyásolják a központi tanácsadó szolgálat létrejöttét és működését is.

Két út

Azt hiszem, hogy – legalábbis ami a közművelődési könyvtárakat illeti – egy-egy ország könyvtári fejlődése alapvetően két utat követhet. Egyfelől léteznek a szerves, fokozatos, nagyobb időszakot

átfogó növekedés, amelyet a helyi döntések és erőforrások mozgatnak, s csak egy későbbi fázisban jelennek meg a minden könyvtárügyben egyaránt szükséges központi szervek; másfelől van az erőltetett fejlesztés útja, amely a könyvtári szolgálatot gyorsított menetben hozza létre, illetve bontakoztatja ki, mégpedig nem helyi, hanem központi döntések és központilag elosztott erőforrások alapján, s első lépésként a fejlődést ösztönző és meghatározó központi szolgáltatásokat hozza tető alá. Ezt az utat azok az országok választják, amelyekben erős központi politikai akarat nyilvánul meg az általános vagy egy-egy területen mutatkozó lemaradás felszámolására. A fejlődés üteme és eredményei természetesen függvényei annak, mekkora anyagi erőforrásokat sikerül a könyvtári szolgálatra kikülöníteni. Nem mondanám azt, hogy az első út kizárólag a gazdag, a modernizációnak mindig is élvonalában haladó országok privilégiuma, de kétségtelen, hogy a többség számára inkább a második út kínál gyorsabb előrehaladást. S példák vannak rá, hogy egy-egy fejlett ipari ország is ezen az úton kívánta felszámolni könyvtárügyének relatív lemaradását.

Nos, a szerves fejlődésű országokban, mint minden más szakmai jellegű feladat vagy szolgáltatás, a könyvtárépítési tanácsadás intézménye is a szakmán belüli munkamegosztás keretében alakult ki. Nem központi, könyvtárpolitikai döntés nyomán, hanem a mindennapi könyvtártervezési és -építési feladatok kapcsán, az elkészült épületek kritikai elemzése és a gyakorlati tapasztalatok felhalmozódása, elterjedése következtében. Úgy is mondhatnánk, alulról épült ki, a könyvtári szolgálat különféle területein tevékenykedő szakemberek speciális érdeklődése, szakosodása alapján. Az egyéni szakértelem felhalmozódása a későbbiekben aztán szükségképpen vezet bizonyos szervezeti formák (bizottságok, folyóiratok, ügynökségek, szolgálatok stb.) kialakulásához, amelyek ténylegesen egy országos hálózatként működhetnek.

Egészen más a helyzet az erőltetett fejlesztést választó országokban. Egyszerűen nincs idő arra, hogy kivárvák a könyvtárépítési szakértelem és tapasztalatok természetes, lassú kitermelődését. Annál kevésbé, minthogy általában nemcsak az anyagi források szűkössége, de a kiképzett könyvtárosok hiánya is komoly nehézségeket okoz. Ezért van az, hogy szinte döntő jelentőséget nyernek a fejlődésben a központilag felállított szakmai szervezetek, amelyekben összpontosítani lehet a rendelkezésre álló szakértelmet. Az országos tervezési, fejlesztési, szervezési, kutatási, képzési, továbbképzési stb. feladatok sorában magától értetődően helyet kap a könyvtárépítési és berendezési tanácsadás is; ennek két oka van:

1. A könyvtárépületet mindenekelőtt az a könyvtári modell határozza meg, amely összefoglalja egy adott könyvtártípus funkcióit, feladatait, céljait, működését, szolgáltatásait stb., mert ebből kell levezetni – a helyi körülmények messzemenő figyelembevételével mellett – az egyes épületekkel szemben támasztott követelményeket. Más szavakkal: a könyvtárépület tulajdonképpen tükröződése vagy következménye a könyvtárpolitikai elképzeléseknek és az alkalmazott könyvtártechnológiai eljárásoknak. Tehát kézenfekvő, hogy ugyanaz a szerv vállalja a könyvtárépítési tanácsadási szolgálat ellátását, amely a könyvtári fejlesztés egyéb kérdéseivel is országos szinten foglalkozik, s esetleg a beruházásokhoz szükséges pénzekkel is rendelkezik, vagy legalábbis befolyása van az elosztásukra.
2. A központi könyvtárügyi szerv szükségképpen igen erős gravitációs erővel lép fel a könyvtárügyön belül. Következik ez hivatali jellegéből, jogköréből, felhatalmazásából (pl. szakfelügyelet), de abból a szakmai tekintélyből is, amely szerencsés esetben együtt jár a jogi tekintéllyel, mintegy hitelesítve ez utóbbit. Különösen erős ez a gravitációs vonzás a fejlesztés kezdeti fázisában, amikor a könyvtárak és a könyvtárosok az alapvető szakmai ismeretek, rutin, tapasztalatok megszerzésével vannak elfoglalva. Számukra magától értetődő, hogy minden jelentősebb vállalkozásuk előtt konzultáljanak a központtal, kikérjék a tanácsát, egyetértésével cselekedjenek. S miért ne kérjék, sőt követeljék a központ tanácsát, amikor egy új könyvtár építésének, vagy a régi jelentős bővítésének ijesztő és egyben sokat ígérő lehetőségével találják magukat szemben?

A boldogtalan könyvtáros

Hadd foglalkozzam egy kissé részletesebben a könyvtárépítés problémájával szembekerült könyvtáros helyzetével, aki ráadásul egy olyan könyvtárügyben dolgozik, amely nem rendelkezik hosszú és megalapozott szakmai tradíciókkal. Azt még csak tudja, hogyan működik saját könyvtára, amelynek számára kedvezőbb elhelyezési körülmények ígérkeznek; ám ez talán inkább hátrány, semmint előny: egy túlhaladott, korszerűtlen mechanizmust és szervezetet rögzíthet az új épület hosszú időkre szólóan. A sok kényszermegoldásból, kompromisszumból felépült torz szerkezethez hiba lenne hozzáigazítani az új épületet. A könyvtárosnak tehát egyszerre kellene modernizálnia könyvtárát és kikerülnie a tervezés és az építés csapdáit. A kihívástól el is rémülhet, hiszen pályafutása során elő-

ször találkozik ezzel a kettős feladattal, s talán szakmai felkészültségét sem érzi kielégítőnek. Ráadásul közvetlen környezetében, a hazai könyvtárügyben nincsenek kellő számban olyan mintaépületek, amelyekre nyugodtan támaszkodhatnék. Külföldi tanulmányútra nincs lehetősége, a vonatkozó szakirodalomhoz is nehezen fér hozzá, s egy külön szakmának tűnik számára – jogosan – a könyvtárépítés, amelyet csak fáradságosan lehet elsajátítani. Nehezíti helyzetét, hogy nem tudja, hogyan kell együtt dolgozni e sajátos feladat megoldása során saját fenntartójával és az építéssel, s hogyan fogalmazza meg szakmai elképzeléseit számukra. S akkor még előtte áll a tervezés és az építkezés hosszú folyamata, amely számos buktatót, válságos helyzetet rejteget.

Ha egy könyvtáros mindezt átgondolja, boldogan nyúl első és utolsó menedékéhez, a központi tanácsadó szolgálathoz. Megkönnyebbül, mert úgy érzi, erős szövetségest nyert, aki megérti és képviseli igényeit és érdekeit az eljövendő harcban, egyben felmenti őt az alól, hogy olyan kényes ügyekben hozzon döntéseket, amelyekben nem elég tájékozott. Így tulajdonképpen átruhazza személyes felelősségének egy részét, s megmenekül attól a fáradságtól is, hogy megtanulja a könyvtárépítés szakmáját. (Persze, ez többnyire csak hiú ábránd, mert mire a könyvtár új épülete elkészül, a könyvtárosból építési szakértő válik.)

Minél jobban működik a központi tanácsadás, annál nagyobb a könyvtárosok elkényelmesedésének a veszélye. Annál többször fordulnak hozzá olyan, kisebb jelentőségű berendezési, átalakítási feladatokkal, amelyeket saját maguknak is meg kellene tudniuk oldani. Ezen a kedvezőtlen jelenségen úgy lehet segíteni, hogy egyfelől a képzés és a továbbképzés felvértezi hallgatóit a vonatkozó ismeretekkel, másfelől a központ térítéshez köti a tanácsadást. (Itt viszont az a dilemma merül fel az országos könyvtárpolitika szempontjából: mi előnyösebb, inkább törekedni kielégíteni egy, az ingyenesség miatt korlátlanul táguló piac igényeit, s a lehető legjobb színteret kialakítani, vagy pedig szembenézni azzal a veszéllyel, hogy aki nem fizet és nem is ért hozzá, rossz könyvtárat fog építtetni magának.)

Hatósági jelleg; szabványok

Igaz azonban az is, hogy a központi tanácsadó szolgálat, ha már egyszer létrejött, igyekszik minél jobban teljesíteni feladatát, s azon van, hogy lehetőleg mindenütt és minél részletesebben érvényesítse beleszólási jogát. Nehogy azt higgyük, hogy helyzete

könnyű. Bármennyire igyekszik is megjátszani hivataljellegét, bármennyire hivatkozik is különféle jogi előírásokra, valójában mégis a könyvtáros szakmát képviseli: a központi politikacsinaló szerveket arról próbálja meggyőzni, hogy szükség van országos könyvtárfejlesztési, -építési programokra, harcol a könyvtárépítéseket megalapozó döntésekért, olyan méreteket akar elfogadtatni a politikai testületekkel, amelyekről ők még nem is álmodtak (ez különösen nehéz feladat a kibontakozás elején), a helyi hatóságokkal pedig a saját könyvtáraikkal együtt (esetenként helyett) vívja a küzdelmet, igyekezvén érvényt szerezni a korábban kicsikart központi döntéseknek, irányelveknek, s megmagyarázni, hogy nem minden épület felel meg a könyvtári funkcionalitásnak, tessék bármennyire is a terv a döntéshozóknak. S akkor még nem szóltam semmit az építéssel való együttműködés konfliktusairól!

A központi tanácsadó szolgálat görcsös törekvése a jogi megalapozottságra, hivatalos autoritásának hangsúlyozása voltaképpen a könyvtári szolgálat és a könyvtáros szakma gyenge pozícióját tükrözi: akkor van szükség ilyen jogi bástyákra, ha valaki attól fél, más módon nem tud érvényt szerezni igazának. Ezért igyekszik kötelezővé tenni, hogy minden, meglehetősen nagyságú könyvtár tervezése esetén igénybe kelljen venni a szolgálatot, s a tervet csak jóváhagyásával lehessen megvalósítani. Ezért vonzódik ellenállhatatlanul a szabványosításhoz. Ugyanis a szabványosítás látszik előtte a legmegbízhatóbb garanciának arra, hogy az új épületek mennyiségileg és minőségileg, azaz méreteikben és funkcionalitásukban meg fognak felelni az ambiciózus szakmai ideáloknak. A szabvány fogalmába természetesen beleérti a kötelezőséget is. Minő csodálatos dolog, ha a vonakodó helyi hatóságot kötelezni lehet egy ilyen és ilyen méretű könyvtár megépítésére! A valóságban azonban csak blöffölni lehet a szabvánnyal, mert bármily szigorú is a szöveg, a végén mindig ott áll a megjegyzés: irányelvként használandó. A szintetikus, általános épületszabvány, azaz amely a könyvtárépület nagyságát a lakosság létszámából vezeti le, sohasem lehet kötelező érvényű, mert nem veszi figyelembe sem a helyi hatóság anyagi lehetőségeit, sem pedig azokat a speciális követelményeket, amelyek végső soron meghatározzák, hogy ott, azon a helyen valójában mekkora könyvtárra van is szükség. (Más a helyzet az analitikus szabványokkal, amelyek egy-egy könyvtári funkcióhoz, tevékenységhez, szolgáltatáshoz stb. rendelnek hozzá alapterületeket. Ezek valóban "kötelező" szabványok, de más értelemben: ha ennyi és ennyi könyvet akarunk szabad polcon elhelyezni, ahhoz ennyi és ennyi négyzetméterre van szükségünk, sem többre, sem kevesebbre; egy olva-

sóhely kialakítása ennyi és ennyi alapterületet igényel stb.)

Nem szabad lebecsülni azonban a szabványok pszichológiai hatását. Igenis, a szabványok (vagy helyesebben: irányelvek) jó eszköznek bizonyulnak a tanácsadó szolgálat kezében, mert hivatkozni lehet rájuk, mert magának a szónak autoritatív csengése van, mert lelke mélyén egyik hatóság sem akar szabvány alatti ellátást nyújtani választópolgárainak — hacsak az anyagiak meg nem akadályozzák benne. Az erőltetett fejlesztésű könyvtárügyekben a szabványoknak faltörő kos szerepük van: át kell törniük annak a szemléletnek a korlátait, amely mivel még nem látott a korszerű követelményeknek megfelelő könyvtárat, nem is tudja elképzelni. Változik a helyzet, ha az országban már létrejött néhány olyan könyvtár, amely átveheti a szabványoktól a hivatkozási alap szerepét. A példa mindig meggyőzőbb, mint az absztrakt leírás, mert jobban felkelti a helyi hatóságokban az irigység — ez esetben pozitív hatású — érzelmét. Így a fejlődés későbbi fázisaiban már nem annyira a szemléleti gátakat kell leküzdeni, hanem inkább az anyagi lehetőségekkel kell reálisan számot vetni.

A könyvtáros régi vágya

Nem segítenek sokat a szabványok az építéssel folytatott vitákban, hiszen a könyvtár funkcionális modelljét szabványokkal nehéz lenne leírni. Itt arról van szó, hogy a tereket és a bennük helyet foglaló szolgáltatásokat, valamint mindezek kölcsönös működési és térbeli összefüggéseit kell az építésznek megértenie. Ezért helyez nagy hangsúlyt a központi tanácsadó szolgálat az építészbrancsral való együttműködésre. A szolgálat hamar kinövi azt a naiv elképzelését, hogy milyen nagyszerű is lenne, ha minden könyvtárat az erre specializálódott építészek terveznének, s nem kellene újra meg újra megtanítani más és más építésznek a könyvtárat. Ehelyett megpróbál tartós, a közös érdekekre alapozott kapcsolatot teremteni nemcsak egyes építészekkel, hanem az építész szakmával is, társadalmi egységekkel és tervezőirodákkal egyaránt. Nagyon hasznos eszköznek bizonyulnak ennek során a közös kiadványok, szemináriumok, konferenciák, egymás szaklapjaiban való publikációk. Legcélsebb talán már az építészek képzésébe valamiféle módon beépíteni legalábbis az alapvető tudnivalókat a könyvtárról mint üzembről és mint épületről. Mindez csak előkészület: semmi sem mentesítheti őket az alól, hogy megtanulják az éppen tervezési feladatként jelentkező könyvtárat.

A központi tanácsadó szolgálat gondolatát úgy is felfoghatjuk, mint a könyvtáros régi vágyát, igényét arra, hogy beleszólhasson abba, milyen is legyen az a színtér, amelyen szolgálatát működtetnie kell. S úgy látszik, szervezettebb erő egy központi, állami vagy államilag hitelesített szervezet, mint a magára hagyott, elszigetelt könyvtáros, aki könnyen elveszhet a helyi politikai és építészeti érdekek szövevényében. Ebből vezethető le aztán a központi tanácsadás négyes feladatköre:

1. az országos könyvtárpolitikai céloknak megfelelő országos épületbázis kifejlesztése;
2. a helyi könyvtárak optimális nagyságának és funkcionalitásának előmozdítása;
3. a könyvtárépítéssel és berendezéssel kapcsolatos szakmai ismeretek elterjesztése, szakértők kinevelése a könyvtáros szakmai közösségből;
4. a könyvtárak tervezésében, építésében, berendezésében érdekelt cégekkel és szakemberekkel való kapcsolatok kifejlesztése és ápolása.

Nyilvánvaló, hogy egy szerény anyagi forrásokkal rendelkező, de ugyanakkor a gyors fejlesztés ambíciójától sarkallt könyvtárügyben, amelynek ráadásul a szakmai felkészültség alacsony színvonalából eredő problémákkal is küzdenie kell, s amelyet gátol az elmaradott technológia is, e célok kitűzésének előfeltétele csakis az erők koncentrálása lehet. Az állam hathatós anyagi és erkölcsi támogatására van szükség, hogy a célok valóra váltásához nélkülözhetetlen tevékenység kibontakozhassék.

A hozzáállás megváltozása

Érdekes azonban megfigyelni, hogy minél megalapozottabbá, minél elfogadottabbá válik a központi tanácsadó szolgálat, minél magától értetődőben élnek szolgálataival mind a könyvtárosok, mind az építészek, sőt a fenntartó szervek is, annál kisebb hangsúly esik kötelező, hivatali, hatósági jellegére. Helyette szolgáltatásjellege kerül előtérbe, amelyet az érdekeltek saját jól felfogott érdeküktől vezérelve vesznek igénybe. Egy tanulási folyamat eredménye ez: a szolgálat megismertette, elfogadtatta magát, elsősorban használható tanácsaival, operatív szolgáltatásai révén. S az idők során — éppen a szolgálat működése következtében — egyre több könyvtáros szerez szakértelmet építési és berendezési területen, s ők valamiképpen előbb-utóbb bekapcsolódnak a központi szolgálat munkájába. Akár úgy, mint külső szakértők, akiket egy-egy konzultációs feladattal bíznak meg, akár úgy, mint szemináriumok, konferenciák előadói, akár úgy, mint az elkészült épületek bírálói. Tehát a központi szolgálat — ha jól működik — saját monopolhelyzetének felszámolásán dolgozik.

S jól is teszi, ha ezt az utat járja. Ugyanis ha mereven ragaszkodik privilegizált helyzetéhez, hatósági jellegéhez, elveszti rugalmasságát, alkalmazkodóképességét, s azokat az erőket, amelyek működése kezdeti szakaszára jellemzőek voltak: a világ könyvtárépítési tapasztalatainak feldolgozását, közvetítését és elterjesztését, saját "vetélytársainak", a könyvtárépítési szakértőknek és szervezeteknek ki-nevelését. Ha nincs olyan erő a könyvtárügyben, amely képes kritizálni és kompetícióra készíteni a központi szolgálatot, akkor az rutinszerűvé válik, nem korszerűsíti folyamatosan a tartalmat képező könyvtári modelleket, nem dolgoz ki alternatív megoldásokat, sértésnek veszi, ha nem kéri ki (hiszen már régen nem kötelező!) vagy nem fogadják meg tanácsait. Tudomásul kell vennie: a teljes mértékben centralizált tanácsadó szolgálat a fejlődésnek csak kezdeti, átmeneti fázisa lehet, s pusztán arra szolgál, hogy áthidalja azt az időszakot, amely a szerves fejlődés útját járt országok szakmai struktúrájának utoléréséhez szükséges.

Ez a megállapítás messze nem jelenti azt, hogy a központi tanácsadó szolgálat elveszti létjogosultságát a könyvtárügy fejlettségének egy bizonyos szintjén. Egyáltalán nem. De jelenti azt, hogy ha nem sikerül maga körül kialakítania egy számos könyvtárost, építést, könyvtárat, tervezőirodát, kereskedelmi ügynökséget, bútorgyártó céget stb. felölélő együttest, sorvadásra van ítélve. Ám ebben az együttesben valóban elveszti hatósági jellegét, s talán már nem is tekinthető hivatali központnak, hanem inkább szervező, kooperációt ösztönző katalizátornak, amelynek erejét már nem a jogszabályok, állami megbízások és jogosítványok adják, hanem az, hogy képes másokkal munkamegosztásban a tényleges könyvtárépítési és berendezési igényeket közvetlenül és közvetve kielégíteni. Központ helyett egyre inkább rendező pályaudvar; fogadja, elosztja és egymásra találítja a keresletet és a kínálatot. (Tegyük hozzá, hogy a könyvtárépítési tanácsadó központ ilyesfajta szerepmódosulása lényegében összhangban van azokkal a társadalmi-gazdasági-kulturális változásokkal, amelyek nem a központból adott utasításokra, hanem a különféle folyamatok résztvevőinek érdekeik vezérelte aktivitására alapozza a társadalom és ezen belül az egyes ágazatok fejlődését.)

Kóbor lovagok a rengetegben

A központi szolgálat ilyen irányú változása körülbelül oda visz el, ahová a másik út is érkezik. A szervesen fejlődő könyvtárügyekben is szükségképpen felvetődött a könyvtárépítéssel és berendezéssel

kapcsolatos szakismeretek szükségessége. Erre az igényre a válasz az egyéni szakértők, a konzulensek oldaláról érkezett. Ha a központi szolgálat hatóságként működik, s egy feudális úrhoz hasonlítható, aki várában ülve várja az őt megillető szolgáltatásokat és gyakorolja jogait, akkor a könyvtárépítési konzulens a kóbor lovaghoz, aki vagy keresi a Szent Grált, vagy nem, mindenesetre kész a bajba jutott kisasszony segítségére sietni. S ki van nagyobb bajban, mint egy könyvtáros, aki soha nem tervezett, épített könyvtárat, s most mégis ezt mérte rá a sorsa?

Ennek a kóbor lovagnak nincs hatósági felhatalmazása, de van szakértelme, tapasztalata; valaha talán maga is bajba jutott kisasszony volt. Nem hivatkozhat normatívákra, jogszabályokra, nem támaszkodhat egy őt kiküldő, hivatali központra, de ugyanakkor rugalmasan alkalmazkodhat a körülményekhez, a speciális kívánalmakhoz. Nem kell tekintettel lennie az országos könyvtárpolitikára, csak a megrendelő érdekeire. Biztos, hogy eleinte a becsület kedvéért segített a bajba jutott könyvtárosnak, de előbb-utóbb megkéri fáradságának árát. S rájön arra is, hogy nem egyedül keresi a Szent Grált, az eszményi könyvtárat. Mások is bolyonganak az erdőben. Jelt adnak egymásnak tanulmányokkal, könyvekkel. Találkoznak is különböző könyvtárügyi fórumokon. Beszélgetnek. Kicsereleik tapasztalataikat. Egyikükben felmerül az ötlet: nem lennének-e eredményesebbek a vállalkozásaik, ha valamiképpen egyesítenék erőiket? Ezzel persze mindannyiuk egyetért. Céhbe tömörülnek, szervezetet alakítanak, bizottságot, tanácsot, együletet, nevezzük akárminek. Lesz elnök, titkár, vezetőség. Szemináriumokat, konferenciákat szerveznek. Kiadványokat jelentetnek meg. Együttműködésüket nemzetközi szintre emelik. S itt találkoznak a központi tanácsadó szolgálat váruraival, s úgy vélik, hogy amazok előnyösebb helyzetben vannak. Hiszen egyfelől a bajba jutott kisasszonyok maguk keresik fel őket, sőt fel kell, hogy keressék őket, másfelől el is kell fogadniuk segítségüket. Hát nem kényelmesebb pozíció ez, mint kóbor lovagnak lenni?!

Úgy látszik tehát, hosszú távon feloldódik a különbség a központosított és egyéni megközelítés között, pontosabban: erre is, arra is szükség van ahhoz, hogy a könyvtáros szakma e speciális területén rendben menjenek a dolgok. Kár lenne feladni a központ kínálta előnyöket, annál kevésbé, mivel ezek a konzulensek munkáját is megalapozzák. A központ pedig ne vonja kétségbe, hogy a konzulensek is a Szent Grált keresik, hanem támogassa tevékenységüket, mert saját létehez is nélkülözhetetlenek: ők azok, akiknek szakértelmére, kontrolljára

támaszkodhat. Erről az egyedül értelmes álláspont-ról vezethet el az út az építési és berendezési tanácsadó szolgálat kiegyensúlyozott szervezetének kialakításához.

Központilag + egyénileg = hatékonyan

Melyek azok a feladatok, amelyeket hatékonyabban és mindenki hasznára központilag kellene ellátni? Minden bizonnyal a szervezési, képviselési, propaganda, marketing jellegű ténykedések. Általános elfogadottá kell tenni, hogy egy-egy új könyvtár építése, egy-egy régi átalakítása, berendezése van olyan jelentőségű vállalkozás, hogy érdemes külső szakértelmet is bevonni a lehető legjobb eredmény elérése végett. Az ilyen munkák elvégzésére képes szakértőket számba kell venni, s a lehetséges megrendelőknél szolgálataikat felajánlani. A szakértőkre támaszkodva kutatási-fejlesztési munkákba lehet kezdeni, a tapasztalatokat össze kell gyűjteni, kiértékelni és elterjeszteni. Mindehhez megfelelő szervezeti kereteket, fórumokat kell teremteni. Gondoskodni kell arról, hogy a könyvtárosok képzésébe és továbbképzésébe beilleszkedjenek ezek az ismeretek. Meg kell teremteni a könyvtárosok és az építésszek együttműködésének feltételeit, intézményes és személyes kapcsolatokat kell közöttük kiépíteni. Segíteni kell a könyvtári piac és a bútorokat, felszerelési tárgyakat előállító cégek közötti információcserét. Érdemes központilag gyűjteni az elkészült, de még a tervezett épületek dokumentációját is: a szakmai programok, tervek, fényképek, kiértékelések, kritikák nagy segítséget nyújtanak mind a képzés, mind a kutatás, de legfőképpen a tervezőmunka számára. Ez a gyűjtemény kapcsolódhat a vonatkozó külföldi szakirodalmat nyújtó szakkönyvtárhoz. Továbbá ki kell építeni a külföldi rokonszervezetekhez fűző közvetlen kapcsolatokat. Tanácsokkal, szakvéleménnyel kell támogatni az országos könyvtárpolitikát építési ügyekben, s talán a konzulensek is megérdemlik, hogy valaki képviselje érdekeiket.

Ilyenek és hasonlóak azok a feladatok, amelyeket az egyénileg működő könyvtárépítési konzulensek nem képesek ellátni. Az ő dolguk mindenekelőtt a konkrét tervezési és építési konzultáció. Ugyanakkor részt vehetnek a központ által szervezett kutatási-fejlesztési munkálatokban, s egyáltalán, a központ szervezőmunkájának a szakmai tartalmában. Vagy másképpen: a központ által nyújtott keretben fejtik ki szakmai tevékenységüket. Kétségtelen, maga a központ is elláthat konzulensi szolgálatot saját alkalmazottai révén; ezt megkérdőjelezni sem szabad. Azzal viszont nehéz lenne egyetérteni,

ha a központ monopóliumra törekednék e tekintetben, s kizárólagosságot követelne magának a konzultációs szolgálat terén. Még akkor sem fogadható el ez az álláspont, ha a központ ingyen, a konzulensek pedig tiszteletdíjért vehetők igénybe. A könyvtárosnak (vagy fenntartójának) mindig meg kell adni a lehetőséget, hogy kötelezettségek nélkül, szabadon választhassa ki azt a személyt, intézetet, céget, amelynek tanácsaival élni kíván. Mert mindig fennáll a kétely: vajon a legjobb szakértőket sikerült-e a központnak alkalmaznia, s a központ szakértői-e azok, akik a könyvtár számára a legjobb megoldásokat kínálják?

Egy kérdés van még hátra: hol legyen a helye a központi könyvtárépítési tanácsadásnak? Alighanem még nagy országokban sem lenne célravezető önálló szervezetet létrehozni e célra. Nem lenne helyes az sem, hogy valamely profitra orientált ügynökség, cég keretében működjenek. Tulajdonképpen két lehetőség közül lehet választani: függően az adott ország könyvtári hagyományaitól, fejlődési jellegzetességeitől és szintjétől a központ feladatait vagy a könyvtáros egyesületre (ha több létezik, akkor megállapodás szerint egyikükre, vagy esetleg közös ügynökségükre), vagy valamely államilag fenntartott szervre (nemzeti könyvtár, könyvtártudományi intézet, könyvtárügyi tanács stb.) lehet bízni, amely más központi funkciókat és szolgáltatásokat is fenntart. A dolog természetéből adódóan az előbbi fölött nagyobb ellenőrzést gyakorolhat a könyvtáros szakma, s kisebb beleszólása van az országos, állami könyvtárpolitikáért felelős minisztériumnak; az utóbbi viszont nagyobb hatósági tekintéllyel, hatáskörrel rendelkezik, de jobban ki van téve annak a veszélynek, ami ebből következik: önelégültség, bürokrácia, a versenyhelyzet elhárítása, az innovációs erő csökkenése, a minisztérium közvetlen utasításai. Lehetséges azonban, hogy ez a szembeállítás pusztán elméleti spekuláció, egyes jelek trendekké váló eltúlzásának következménye. Nagyobb valószínűsége van annak, hogy a könyvtárépítési tanácsadás pozitív irányban bontakozik ki, mégpedig azért, mert a könyvtárosok igen nagy része közvetlenül érdekelt mindabban, ami összefügg a könyvtári szolgáltatások színteréül szolgáló épülettel és berendezésével. Nemcsak azért, mert mindenkinek megvan az esélye arra, hogy életében egyszer szembe kell néznie az új épület vagy átalakítás tervezésének feladatával. Azért is, mert egy új könyvtár tanulmányozása, megvizsgálása kihívást jelent saját gyakorlatával szemben, ösztönzést adhat a saját épületében működő könyvtármodell átformálásához, s ennek következtében az épület, a berendezés megváltoztatásához is. Ezért van az, hogy minden új könyvtár egész búcsújárást indít el a

könyvtárosok között. Nos, a könyvtárosok ilyen erős érdekeltsége és érintettsége a könyvtárépítészeti és berendezés ügyeiben a legfőbb garancia arra,

hogy a központi tanácsadó szolgálat, működjek bármely szerv keretében, nem vonhatja ki magát a szakmai kontroll alól.

PAPP István: A könyvtárépítési és berendezési tanácsadó szolgálatról

A központi könyvtárépítési és berendezési tanácsadó szolgálat létrehozásának két fő indoka a könyvtárügy elmaradottságát gyorsított fejlesztéssel felszámolni kívánó országokban: az új könyvtárépületek funkcionalitásának biztosítása; az idevágó szakismeretek elterjesztése. A fejlődés során a központ magatartása a szigorú hatósági jellegtől a szakmai konzultációs partnerség irányába változik, s egyben nagyobb tér nyílik az egyéni konzulensek számára is. A régi, megalapozott könyvtárügyekben ezzel ellentétes fejlődési irányzat figyelhető meg: először jelentek meg a könyvtárépítési szakértők, majd létrejöttek a tanácsadással foglalkozó szervezetek is. Végeredményben megállapítható, hogy legcélravezetőbb nem egymást kizáró, hanem egymást kiegészítő szolgáltatásnak tekinteni a hivatali jellegű központ és az egyéni konzulensek tevékenységét.

* * *

ПАПП, И.: О советнической службе строительства и оборудования библиотек

В странах, желающих ликвидировать отсталость библиотековедения, созданы центральные советнические службы строительства и оборудования библиотек, в основном по двум причинам: обеспечение функционирования библиотек; распространение профессиональных знаний и навыков. В процессе развития контрольные функции советничества стали изменяться и приобретать особенности консультативного партнёрства, в результате чего всё большую роль играют частные консультанты. В устаревшем, традиционном библиотековедении замечается обратный процесс: сначала появились специалисты-строители, затем были созданы советнические службы. В окончательном результате можно установить, что наиболее целесообразно рассматривать функции частных консультантов и административной советнической службы как одно целое, дополняющее друг друга обслуживание.

PAPP, I.: Consultancy services for library building and furnishing

The two main reasons of establishing a central library building and furnishing consultancy in countries striving to diminish backwardness by accelerated development are to assure functional and proper operation of the new facilities, and to disseminate relevant expertise. During the development, the attitude of state agencies has changed from their strict authoritarian role to a consultative partnership, and a wide opportunity has been opened for individual consultants, too. In old established librarianships an opposite trend can be observed: first, library construction experts appeared, followed by consultancy services. It can be concluded that official activities of the governing agency and the contribution of individual consultants can be regarded as complementary services rather than as activities excluding each other.

* * *

PAPP, I.: Über den Beratungsdienst für Bibliotheksbau und Einrichtung

Die zwei Hauptanlässe des Zustandebringens des Beratungsdienstes für Bibliotheksbau und Einrichtung in den Ländern, die die Rückständigkeit des Bibliothekwesens mit beschleunigter Entwicklung beseitigen wollen, sind die folgenden: Sicherstellung der Funktionalität der neuen Bibliotheksgebäude; Verbreitung der einschlägigen Fachkenntnisse. Während der Entwicklung änderte sich das Verhalten der Zentrale vom strengen behördlichen Charakter in die Richtung der beruflichen Konsultationszusammenarbeit, und zugleich bot sich auch für die einzelnen Konsulenten ein grösserer Spielraum. In den alten, begründeten Bibliothekswesen ist eine entgegengesetzte Tendenz zu beobachten: zuerst erschienen die Bibliotheksbauprobleme, dann kamen die sich mit der Beratung beschäftigenden Organisationen zustande. Schliesslich kann festgestellt werden, das es am zweckentsprechendsten sei, die Tätigkeit der Zentrale vom amtlichen Charakter und der einzelnen Konsulenten nicht als eine einander ausschliessende, sondern als eine einander ergänzende Dienstleistung zu betrachten.